

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی
مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی
با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

تحلیل محتوای توصیفی تصاویر همه کتاب‌های درسی فارسی و نگارش دوره ابتدایی از منظر میزان توجه به بعد جنسیتی

امید کر^۱، شریفه گلشاهی^۲

^۱مدیر پژوهشسرای رازی بندرترکمن و دانشجو کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی دانشگاه خوارزمی، تهران

Omidkor7545@gmail.com

^۲دبیر رسمی آموزش و پرورش بندرترکمن و دانشجو کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه گلستان، گرگان.

Sh.golshahi1378@gmail.com

چکیده

تصاویر کتاب‌های درسی به منزله ابزارهای آموزشی نقش مهمی در انتقال مفاهیم، ارزش‌ها و شکل‌گیری هویت جنسی فراگیران دارند بر این اساس هدف اصلی این پژوهش تحلیل محتوای توصیفی تصاویر همه کتاب‌های درسی فارسی و نگارش دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ از منظر میزان توجه به بعد جنسیتی می‌باشد. روش پژوهش تحلیل محتوای کتاب از نوع توصیفی است. جامعه آماری شامل همه کتاب‌های درسی فارسی و نگارش دوره ابتدایی و نمونه آماری شامل تصاویری که از اشخاص زیر ۱۸ سال استفاده شده است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که در این دو نوع کتاب در کل شش پایه دوره ابتدایی، از ۷۲۴ تصویری که از اشخاص جهت بیان یک مطلب یا انجام یک فعالیت خاص در آن‌ها استفاده شده است، ۴۱۲ تصویر یعنی ۵۶.۹ درصد تصاویر مربوط به جنس مذکر، ۲۲۷ تصویر یعنی ۳۱.۳۵ درصد تصاویر مربوط به جنس مونث و تنها ۸۵ تصویر یا به عبارتی تنها ۱۱.۷۵ درصد تصاویر مربوط به آن دسته از تصاویری است که هر دو جنس کنار هم و در تعامل باهم هستند. داده‌های به دست آمده نشان می‌دهد که بیش از نیمی از توجه تصاویر کتاب‌های فارسی و نگارش دوره ابتدایی بر روی جنس مذکر می‌باشد که این امر به نوبه خود نوعی تبعیض جنسیتی به حساب می‌آید. نتایج تبعیض جنسیتی بین فراگیران دختر و پسر در آینده مشکلاتی را به وجود خواهد آورد که در وحله اول خود شخص، در مراحل بعدی خانواده‌اش و در نهایت امر گریبانگیر جامعه خواهد شد.

واژه‌های کلیدی

تحلیل محتوا، تصاویر، فارسی، نگارش، بعد جنسیتی

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

۱. مقدمه

در عصر حاضر نقش نظام آموزش و پرورش در ابعاد مختلف تعلیم و تربیتی و تأثیر آن بر اخلاق، کردار، گفتار، تعاملات و... بر کسی مخفی نیست. آموزش و پرورش زمینه‌ساز و توسعه دهنده رشد فکری و اخلاقی انسان‌ها در یک جامعه پویا است. می‌توان گفت که نظام‌های آموزشی، تغییر و تحولات مهم و سرنوشت‌سازی را در یک جامعه به وجود می‌آورند و برای این کار باید مسئولان آموزش و پرورش به کمک سازمان‌های مرتبط، دست به برنامه‌ریزی‌های نوین و پویا زده و سپس آن را در دستور کار اجرا قرار دهند.

در نظام آموزشی هر جامعه‌ای، کتاب درسی اهمیت و جایگاه ویژه‌ای دارد و خواهد داشت؛ زیرا بسیاری از فعالیت‌های آموزشی معلم‌ها بر اساس آن تنظیم می‌شود پس یکی از مهم‌ترین مواردی که نظام آموزش و پرورش باید بر روی آن‌ها برنامه‌ریزی کند، کتاب‌های درسی می‌باشد. کتاب درسی مهم‌ترین و رایج‌ترین منابع فعلیت یادگیری موثر و پایدار در جامعه ما می‌باشد و مواد و رسانه‌های آموزشی دیگر حول محور کتاب درسی طراحی می‌شوند. کتاب‌های درسی قابلیت انتقال دانش و اطلاعات، ایجاد مهارت‌ها و شکل‌دهی به شیوه تعامل دانش‌آموزان با محیط اطراف خود از نسلی به نسل دیگر را دارند و توانسته‌اند در کنار ابزار پیشرفته، پیچیده و توسعه‌یافته رسانه‌ای در سراسر نظام آموزشی جهان، همچنان اهمیت و جایگاه خود را حفظ کنند. یونسکو کتاب درسی را اینگونه تعریف کرده است؛ «کتاب درسی؛ وسیله اصلی یادگیری است که برای دستیابی به مجموعه خاصی از نتایج آموزشی طراحی شده و از متن، تصویر و یا متن و تصویر تشکیل شده است، و به طور سنتی مجموعه چاپی مجلدی است که آسان‌سازی توالی یادگیری را هدایت و راهنمایی می‌کند» [۱].

نقش محوری کتاب‌های درسی موجب شده تا به کرّار توسط معلمان و فراگیران در کلاس‌های درس مورد استفاده قرار بگیرد و حتی گاهی به عنوان تمام برنامه درسی مورد تأکید معلم باشد. کتاب درسی اهمیت زیادی در تعیین محتوا و خط مشی آموزش دارد؛ چنان‌که «یکی از صاحب‌نظران تعلیم و تربیت بیان داشته، کتاب‌های درسی نماینده دانش و خرد گذشته است و شاگردان به وسیله معلمان با این مواد آشنا می‌شوند» [۲].

با توجه به این که کتاب‌های درسی نقش اصلی را در فرایند یاددهی- یادگیری بر عهده دارند، شایسته است که در گزینش و تدوین محتوا بر اساس اهداف از پیش تعیین شده، دقت لازم را داشت تا بتوان هدف و نقش اصلی کتاب را عملی کرد. بخشی از محتوای کتاب، تصاویر آن هستند. در جهان امروزی، تصاویر کتاب همراه کلمات و حتی گاهی جلوتر از آن‌ها حرکت می‌کند و در زندگی انسان تأثیر می‌گذارد. تصاویر تقریباً در همه کتاب‌ها حضور پررنگی دارد. «بر اساس طبقه‌بندی مایر، تصاویر بر حسب کارکردهایشان به دو نوع کلی تقسیم می‌شوند؛ تصاویر تزئینی و تصاویر آموزشی. تصاویر تزئینی تصاویری است که صرفاً برای جلب توجه فراگیران استفاده می‌شود و هیچ ارتباطی به مفاهیم متن ندارد. این نوع تصاویر بر انگیزه‌ها و احساسات دانش‌آموزان تأثیر دارد، اما ارزش آموزشی چندانی ندارد. در عوض تصاویر آموزشی به دلیل اینکه اطلاعات مربوط به متن را در اختیار خواننده قرار می‌دهند، به طور مستقیم و نافذانه یادگیری را تسریع و تقویت می‌کنند» [۳].

چشم فراگیر وسیله بسیار مهم برای یادگیری و تعامل با محیط اطراف او است. فراگیر از راه چشم، بیشترین یادگیری، تعامل و ارتباط با مفاهیم و اشیا و دنیای پیرامون خود را انجام می‌دهد. به این ترتیب می‌توان به اهمیت تصویر سازی جهت آموزش پی‌برد. تصاویر کتاب درسی بنا به ماموریتی که بر عهده دارند باید خصوصیات خاصی نیز دارا باشند. به عنوان مثال این تصاویر هر چقدر که جذاب‌تر و متناسب با اهداف کتاب باشند، ضمن فهماندن هرچه صریح‌تر مفاهیم، مطالب و اهداف کتاب به فراگیر، می‌توانند در علاقه‌مند کردن آن‌ها به مطالعه کتاب درسی و تداوم آن نقش بسزایی داشته باشند. از آن‌جا که کتاب‌های درسی در سال‌های اولیه تحصیلی، نسبت به سال‌های بالاتر تصاویر بیشتری دارند، این موضوع از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است زیرا فراگیر در این مقاطع تحصیلی نسبت به سال‌های بالاتر، توانایی خواندن و نوشتن چندانی ندارد به همین دلیل ارزش آموزشی تصویر در این مقاطع به نسبت بیشتر است.

«محتوای کتاب‌های درسی شامل مجموعه‌ای از دانستنی‌ها، مهارت‌ها، گرایش‌ها و ارزش‌هایی است که فراگیران باید در مدرسه یا در محیط‌های آموزشی بیاموزند» [۴] و از آن‌جا که تصاویر بخش ویژه‌ای از محتوا را تشکیل می‌دهند، به منزله یکی از ابزارهای آموزشی نقش خاص و فراوانی در شکل‌گیری هویت جنسی فراگیران دارند. «یکی از ساده‌ترین و اما مهم‌ترین راه‌های یادگیری مشاهده است. فراگیران هر روز تصاویر کتاب‌هایشان را می‌بینند و به آن‌ها دقت می‌کنند و از آن‌ها الگو برداری ذهنی و رفتاری می‌کنند» [۵] که در

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

درک فراگیران از هویت جنسیتی‌شان شدیداً نافذ و تأثیرگذار است. لذا، با توجه به نقش تصاویر در احراز هویت جنسیتی، مقتضی است که این تصاویر با دقت فراوان انتخاب و بررسی شوند تا فاقد پیش‌داوری و تبعیض باشند.

«لذا با عنایت به نقش تصاویر کتاب و اهمیت ویژه‌ای که در نظام آموزش و پرورش جامعه ما دارد، ایجاب می‌کند که کتاب درسی یا محتوای مطالب آموزشی مورد تحلیل و بررسی علمی قرار گیرد» [۶]. «نوعی از تحلیل که برای برنامه‌ریزان و تحلیل‌گران درسی، مولفان و تصمیم‌گیرندگان برنامه‌های درسی دوره تحصیلی ابتدایی بسیار مفید و حائز اهمیت است، تحلیل محتوا می‌باشد، یعنی نوعی از تحلیل که کمک می‌کند تا مفاهیم، مطالب، اصول، قواعد، انگیزه‌ها، نیازها، باورها، نگرش‌ها و کلیه اجزای مطرح شده در محتوای آموزشی و پرورشی کتاب‌های درسی مورد بررسی عملی و علمی قرار گرفته و با اهداف از پیش تعیین شده برنامه درسی مقایسه شوند» [۷]. در این راستا نوعی از تحلیل محتوا که برای برنامه‌ریزان و تحلیل‌گران درسی و مؤلفان بسیار کاربردی است تحلیل محتوای توصیفی می‌باشد. این نوع از تحلیل محتوا، یکی از روش‌های پژوهش در کتاب‌های درسی است «که به تبیین ویژگی‌های آشکار کتاب‌های درسی می‌پردازد و کاربرد گسترده‌ای در بررسی ویژگی‌های گوناگون کتاب‌های درسی (از جمله متن نوشتاری، تصاویر، تمرین‌ها و یا اهداف) دارد» [۱].

هدف از پژوهش حاضر بررسی تصاویر همه کتاب‌های درسی فارسی و نگارش دوره‌ی ابتدایی ایران در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ می‌باشد که در این پژوهش تصاویر هر شش کتاب فارسی و نگارش دوره ابتدایی از بعد جنسیتی ارزیابی می‌شود. در این راستا در این پژوهش سعی شده است به سوالات زیر پاسخ داده شود:

۱. آیا در کتاب‌های درسی فارسی و نگارش ابتدایی به جنس مذکر و مونث به یک اندازه توجه می‌شود و یا اینکه یکی بر دیگری ارجحیت دارد؟
۲. آیا دو جنس مذکر و مونث از یکدیگر تفکیک شده اند یا در تعامل با هم قرار دارند؟

۱.۱. مبانی نظری پژوهش

«از آنجا که سیستم آموزش فعلی ما متمرکز بوده و عمده برنامه‌ریزی‌های آتی آن نیز مطابق سند چشم‌انداز توسعه در همین راستا در حال شکل‌گیری است، لذا دقت در فراهم آوردن متون درسی مناسب، یکی از مهمترین رویکردهایی است که می‌تواند در جهت تعالی و بهبود امر تعلیم و تربیت دانش‌آموزان متمرثر باشد. در این راستا تحلیل محتوای کتاب‌های درسی موجود و تلاش در جهت برطرف نمودن عیوب احتمالی آن‌ها رسالتی است که بر عهده همه آن‌هایی است که به تعلیم و تربیت نسل حال و آینده می‌اندیشند و در پی آن هستند که دین خود را به این مهم به انجام برسانند» [۸].

«تحلیل محتوا از روش‌های اسنادی است که به بررسی نظام‌مند، عینی، کمی و تعمیم‌پذیر پیام‌های ارتباطی می‌پردازد. این روش در دسته‌بندی روش‌ها، پنهانگر محسوب می‌شود و از آن برای بررسی محتوای آشکار پیام‌های موجود در یک متن می‌پردازد و در نتیجه وارد نشانه‌شناسی محتوای پیام نمی‌شود. تحلیل محتوا روشی مناسب برای پاسخ دادن درباره محتوای یک پیام است. هرچند در رویکردهای اولیه، ادعا می‌شد که تحلیل محتوا می‌تواند علاوه بر محتوای پیام، به ویژگی‌های مولف و تأثیر آن بر مخاطب بپردازد، اما امروزه دو کارکرد اخیر را تنها در روش‌های تلفیقی میدانی و اسنادی امکان پذیر می‌دانند» [۹].

«تحلیل محتوای کتاب‌های درسی، به سه نوع تقسیم می‌شود: تحلیل محتوای توصیفی، ارتباطی و استنباطی» [۱] و در این پژوهش، از نوع توصیفی تحلیل محتوا استفاده شده است. «تحلیل محتوای توصیفی، به تبیین ویژگی‌های محتوای آشکار کتاب درسی می‌پردازد. این نوع تحلیل، متن نوشتاری، تصاویر، تمرین‌ها و یا اهداف کتاب درسی را توصیف می‌نماید» [۱]. روشی که از آن در این پژوهش بهره گرفته شده است، تحلیل محتوای توصیفی تصاویر می‌باشد. این نوع از تحلیل محتوا، «با توجه به اهمیت استفاده از تصویر در فرایند یاددهی-یادگیری، آگاهی از ویژگی‌ها، محتوا، فنون تأکید، پیام‌های اصلی و فرعی و... تصویر می‌تواند کاربرد آن را در فرایند آموزش اثر بخش‌تر نماید و به شناخت بیشتر تصاویر کمک کند» [۱].

رستمی و همکاران [۱۰]، در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل محتوای توصیفی کتاب ریاضی چهارم ابتدایی از منظر ظاهری و تصاویر» به نتایجی رسیدند که نمایانگر اهمیت فراوان کتاب درسی در نظام تعلیم و تربیت متمرکز کشور ما است. این نظام آموزشی به صورت متمرکز، سیاست‌گذاری و اداره می‌شود. محتوای کتاب آموزشی باید بتواند به تسهیل، تعمیق و تثبیت یادگیری و انتقال مفاهیم کمک کند. از ابعاد مختلف محتویات کتاب‌های درسی چه از لحاظ متن و چه از لحاظ تصویر تأثیر قابل توجهی در شناخت افراد از هویت جنسیتی‌شان دارد. تصاویر کتاب‌های درسی از یکسو نگرش شاگردان درباره نقش‌های جنسیتی را شکل می‌دهد و از سوی دیگر به تقویت

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

آن می‌پردازد. به این ترتیب پیام‌های عرضه‌شده در کتاب‌های درسی ذهن و فکر شاگردان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و متناسب با آن هر جنس، رفتارهای خاص خود را دارد. افراد از طریق هویت جنسیتی اعمالی را انجام می‌دهند که جامعه برای آنان به عنوان دختر یا پسر مهر تایید زده است.

گر و قورچائی [۱۱] در پژوهشی با عنوان "تحلیل محتوای توصیفی تصاویر تمام کتاب‌های درسی علوم دوره ابتدایی از منظر میزان توجه به بعد جنسیتی" به نتایجی دست یافتند که نشان می‌دهد که در کل از ۳۰۵ تصویری که از اشخاص جهت بیان یک مطلب یا انجام یک فعالیت خاص در آن‌ها استفاده شده است، ۱۷۶ تصویر یعنی ۵۷/۷ درصد تصاویر مربوط به جنس مذکر، ۱۱۲ تصویر یعنی ۳۶/۷۳ درصد تصاویر مربوط به جنس مونث و تنها ۱۷ تصویر یا به عبارتی تنها ۵/۵۷ درصد تصاویر مربوط به آن دسته از تصاویری است که هر دو جنس کنار هم و در تعامل باهم هستند. داده‌های به دست آمده نشان می‌دهد که غالب توجه تصاویر کتاب‌های علوم دوره ابتدایی بر روی جنس مذکر می‌باشد که این امر به نوبه خود نوعی تبعیض جنسیتی به حساب می‌آید. نتایج تبعیض جنسیتی بین فراگیران دختر و پسر در آینده مشکلاتی را به وجود خواهد آورد که در حلقه اول خود شخص، در مراحل بعدی خانواده‌اش و در نهایت امر گریبانگیر جامعه خواهد شد.

لذا با توجه به نقش تصاویر کتاب‌های درسی در احراز هویت جنسیتی ضروری است که این تصاویر با دقت و بررسی انتخاب شوند تا فاقد پیش‌داوری و تبعیض باشند، زیرا مخاطبان این تصاویر شاگردان دختر و پسر هستند. آن‌ها باید بیاموزند «که هر یک از آنان جدای از جنسیت متفاوت، می‌توانند به‌خوبی از عهده وظایف و نقش اجتماعی مورد علاقه خود برآیند» [۴].

۲. روش تحقیق

۱.۲. شیوه گردآوری داده‌های پژوهش:

این پژوهش از نوع تحلیل محتوای توصیفی است که در آن از بررسی داده‌های کمی به دست آمده از پژوهش به نتایج کیفی می‌رسیم و با استفاده از آن به بررسی وجود یا عدم وجود تبعیض جنسیتی در تصاویر همه کتاب‌های فارسی و نگارش دوره ابتدایی می‌پردازیم.

۲.۲. جامعه آماری پژوهش و معیار توصیف:

انتخاب تصاویری که باید تحلیل شود، همان تعیین جامعه آماری است. جامعه آماری در این تحلیل همه تصاویر کتاب‌های درسی است که در آن‌ها از جنس مذکر و یا مونث، پسر و یا دختر حداکثر ۱۸ ساله و در موارد اندک ویژه‌ای اشخاص با سنین بالاتری نیز در نظر گرفته شد، اما در برخی از تصاویر کتاب‌ها که در آن‌ها دانش‌آموزان همراه با معلم خود در حال انجام فعالیت خاصی هستند، از در نظر گرفتن نوع جنسیت معلم صرف نظر شده است و صرفاً به نوع جنسیت دانش‌آموزان توجه شده است.

۳.۲. انتخاب طبقه‌بندی:

طبقه‌بندی مورد بحث در این پروسه یک طبقه‌بندی یک سطحی است که از لحاظ توجه به ابعاد جنسی به سه بخش زیر تقسیم می‌شود:

- ۱) تصاویری که در آن‌ها تنها از جنس مذکر جهت بیان یک مطلب و یا انجام یک فعالیت خاص استفاده می‌شود.
- ۲) تصاویری که در آن‌ها تنها از جنس مونث جهت بیان یک مطلب و یا انجام یک فعالیت خاص استفاده می‌شود.
- ۳) تصاویری که در آن‌ها از هر دو جنس مذکر و مونث در کنار هم و یا در تعامل باهم جهت بیان یک مطلب و یا انجام یک فعالیت خاص استفاده می‌شود.

۳. یافته‌های پژوهش

برای پاسخ به سوال‌های مطرح شده، بررسی‌هایی در بخش تصاویر هر شش کتاب درسی فارسی و نگارش دوره ابتدایی از لحاظ وجود یا عدم وجود تبعیض جنسیتی صورت گرفته است. نتایج بررسی‌های صورت گرفته در جدول‌های زیر اینگونه آمده است [۱۲] و [۱۳].

جدول ۱- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب فارسی اول

جنسیت	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
نگاره ۱	۴	۳۶.۳۶	۴	۳۶.۳۶	۳	۲۷.۲۸
۲	۲	۵۰	۱	۲۵	۱	۲۵
۳	۵	۵۵.۵۶	۱	۱۱.۱۱	۳	۳۳.۳۳
۴	۲	۱۶.۶۷	۹	۷۵	۱	۸.۳۳
۵	۶	۸۵.۷۲	۱	۱۴.۲۸	۰	۰
۶	۷	۷۷.۷۸	۱	۱۱.۱۱	۱	۱۱.۱۱
۷	۳	۳۰	۳	۳۰	۴	۴۰
۸	۷	۷۷.۷۸	۱	۱۱.۱۱	۱	۱۱.۱۱
۹	۶	۶۶.۶۷	۲	۲۲.۲۲	۱	۱۱.۱۱
۱۰	۵	۴۱.۶۷	۴	۳۳.۳۳	۳	۲۵
درس یک	۴	۴۴.۴۴	۵	۵۵.۵۶	۰	۰
دو	۱۰	۷۱.۴۳	۴	۲۸.۵۷	۰	۰
سه	۵	۴۱.۶۷	۷	۵۸.۳۳	۰	۰
چهار	۴	۳۳.۳۳	۷	۵۸.۳۳	۱	۸.۳۴
پنج	۸	۶۱.۵۴	۴	۳۰.۷۷	۱	۷.۶۹
شش	۶	۵۴.۵۵	۲	۱۸.۱۸	۳	۲۷.۲۷
هفت	۵	۷۱.۴۳	۲	۲۸.۵۷	۰	۰
هشت	۴	۵۷.۱۴	۲	۲۸.۵۷	۱	۱۴.۲۸
نه	۹	۷۵	۲	۱۶.۶۷	۱	۸.۳۳
ده	۳	۵۰	۳	۵۰	۰	۰
یازده	۴	۳۳.۳۳	۴	۳۳.۳۳	۴	۳۳.۳۴
دوازده	۶	۵۰	۴	۳۳.۳۳	۲	۱۶.۶۷
سیزده	۵	۶۲.۵	۲	۲۵	۱	۱۲.۵
چهارده	۳	۶۰	۲	۴۰	۰	۰
پانزده	۷	۳۶.۸۴	۶	۳۱.۵۸	۶	۳۱.۵۸
شانزده	۵	۵۰	۵	۵۰	۰	۰
هفده	۵	۶۲.۵	۳	۳۷.۵	۰	۰
هجده	۵	۳۸.۴۶	۴	۳۰.۷۷	۴	۳۰.۷۷
نوزده	۴	۴۰	۴	۴۰	۲	۲۰
بیست	۶	۶۰	۳	۳۰	۱	۱۰
بیست و یک	۳	۶۰	۲	۴۰	۰	۰
بیست و دو	۶	۶۰	۴	۴۰	۰	۰
روان خوانی	۱	۱۶.۶۷	۰	۰	۵	۸۳.۳۳
نیایش	۰	۰	۰	۰	۱	۱۰۰
مجموع	۱۶۵	۵۱.۲۴	۱۰۶	۳۲.۹۲	۵۱	۱۵.۸۴

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته و نتایج حاصل از جدول ۱، مشاهده می‌شود که کتاب فارسی اول ابتدایی از وضعیت تقریباً نامتعادلی در استفاده از هر دو جنس در تصاویر برخوردار است؛ به گونه‌ای که در ۵ نگاره و ۶ درس که شامل نگاره‌های سه، پنج، شش،

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

مقدار فراوانی ۱۰، ۷، ۸، ۵، ۸، ۷، ۸، ۴، ۹، ۱۰، ۶، ۱۲، ۱۱ و ۷ تصویر، به جنس مذکر نسبت به مونث بیشتر توجه شده است، اما در هیچ درسی، فراوانی تصاویر جنس مونث بیشتر از جنس مذکر نمی باشد، بهترین حالت ممکن برای تصاویر مونث این است که فراوانی تصاویر مونث با مذکر یا برابر است یا به اندازه یک عدد کمتر است. اما در بین دروس این کتاب، دروس هشتم، دهم و سیزدهم به ترتیب با مقدار فراوانی ۷، ۱۰ و ۷ تصویر مونث از سایر دروس تصاویر مونث بیشتری دارد.

در درس هشتم، میزان توجه به هر دو جنس یکسان و مقدار فراوانی آن ها ۷ تصویر است. همچنین از تصاویر مربوط به هر دو جنس که در تعامل با هم هستند، در درس های اول، دوم، سیزدهم، چهاردهم، هفدهم و نیاپیش به ترتیب با مقدار فراوانی ۳، ۲، ۱، ۱ و ۱ تصویر جهت توضیح و یا انجام فعالیت خاصی بهره گرفته شده است. تمامی درس های این کتاب از اشخاص (حداقل یک تصویر مذکر، مونث و یا مذکر و مونث در تعامل باهم) جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده است.

به طور کلی از ۲۲۴ تصویر مرتبط با موضوع پژوهش در این کتاب، در ۱۳۴ تصویر فقط به جنس مذکر، در ۸۰ تصویر فقط به جنس مذکر و تنها در ۱۰ تصویر به هر دو جنس که در تعامل با هم هستند، توجه شده است که به ترتیب ۵۹.۸۲٪، ۳۵.۷۱٪ و ۴.۴۷٪ از کل تصاویر این کتاب را به خود اختصاص داده اند. با توجه به داده های به دست آمده از جدول ۲ می توان گفت که طبق نتایج جدول ۱، در تصاویر کتاب فارسی دوم ابتدایی توجه بیش از نیمی از تصاویر، بر روی جنس مذکر می باشد.

جدول ۳- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب فارسی سوم

جنسیت / درس	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	۶	۷۵	۱	۱۲.۵	۱	۱۲.۵
دو	۵	۷۱.۴۳	۲	۲۸.۵۷	۰	۰
سه	۳	۴۲.۸۵	۰	۰	۴	۵۷.۱۵
چهار	۲	۶۶.۶۷	۱	۳۳.۳۳	۰	۰
پنج	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
شش	۶	۷۵	۱	۱۲.۵	۱	۱۲.۵
هفت	۱	۵۰	۱	۵۰	۰	۰
هشت	۰	۰	۳	۷۵	۱	۲۵
نه	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
ده	۰	۰	۰	۰	۰	۰
یازده	۰	۰	۰	۰	۰	۰
دوازده	۰	۰	۰	۰	۰	۰
سیزده	۳	۵۰	۳	۵۰	۰	۰
چهارده	۲	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
پانزده	۰	۰	۰	۰	۰	۰
شانزده	۰	۰	۰	۰	۰	۰
هفده	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
نیاپیش	۰	۰	۰	۰	۱	۱۰۰
مجموع	۳۱	۶۰.۷۸	۱۲	۲۳.۵۳	۸	۱۵.۶۹

با توجه به بررسی های صورت گرفته و نتایج حاصل از جدول ۳، می توان گفت که تصاویر کتاب فارسی سوم ابتدایی از وضعیت مشابه کتاب های قبلی در استفاده از هر دو جنس برخوردار است؛ به گونه ای که در ۷ درس که شامل درس های اول، دوم، سوم، ششم، نهم، چهاردهم و هفدهم می باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی ۶، ۵، ۳، ۶، ۱، ۲ و ۱ تصویر، به جنس مذکر بیشتر توجه شده است. در یک درس

از این کتاب که شامل درس هشتم می‌باشد با مقدار فراوانی ۳ تصویر، به جنس مونث بیشتر توجه شده است. درس سیزدهم نیز تعداد تصاویر مذکر و مونث برابری به خود اختصاص داده است.

از تصاویر مربوط به هر دو جنس که در کنار هم و در تعامل با هم هستند، در درس‌های اول، سوم، ششم، هشتم و نیاپیش به ترتیب با مقدار فراوانی ۱، ۴، ۱، ۱ و ۱ تصویر جهت توضیح و یا انجام فعالیت خاصی بهره گرفته شده است. اما در این بین دروسی پیدا می‌شوند که از اشخاص جهت بیان یک مطلب یا انجام فعالیت خاصی استفاده نشده است که شامل درس‌های دهم، یازدهم، دوازدهم، پانزدهم و شانزدهم می‌باشد.

به طور کلی از ۵۱ تصویر مرتبط با موضوع پژوهش در این کتاب، در ۳۱ تصویر فقط به جنس مذکر، در ۱۲ تصویر فقط به جنس مونث و تنها در ۸ تصویر به هر دو جنس که در کنار هم و در تعامل با هم هستند، توجه شده است که به ترتیب شامل ۶۰.۷۸٪، ۲۳.۵۳٪ و ۱۵.۶۹٪ از کل تصاویر این کتاب می‌باشند. داده‌های جدول ۳ نشان می‌دهد؛ از آنجا که تقریباً بیش از نصف تصاویر کتاب فارسی سوم مربوط به جنس مذکر است، این جنس در رتبه نخست دایره توجه تصاویر این کتاب قرار دارد.

جدول ۴- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب فارسی چهارم

جنسیت	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	۱	۵۰	۱	۵۰	۰	۰
دو	۰	۰	۰	۰	۰	۰
سه	۲	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
چهار	۰	۰	۰	۰	۰	۰
پنج	۰	۰	۰	۰	۰	۰
شش	۰	۰	۱	۵۰	۱	۵۰
هفت	۰	۰	۱	۵۰	۱	۵۰
هشت	۰	۰	۰	۰	۰	۰
نه	۰	۰	۰	۰	۰	۰
ده	۲	۶۶.۶۷	۰	۰	۱	۳۳.۳۳
یازده	۰	۰	۰	۰	۰	۰
دوازده	۲	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
سیزده	۰	۰	۰	۰	۱	۱۰۰
چهارده	۰	۰	۰	۰	۰	۰
پانزده	۳	۶۰	۲	۴۰	۰	۰
شانزده	۰	۰	۱	۵۰	۱	۵۰
هفده	۱	۵۰	۱	۵۰	۰	۰
نیاپیش	۰	۰	۱	۱۰۰	۰	۰
مجموع	۱۱	۴۵.۸۳	۸	۳۳.۳۳	۵	۲۰.۸۴

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته و نتایج حاصل از جدول ۴، مشخص شد که کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی از وضعیت متعادل‌تری در استفاده از هر دو جنس در تصاویر نسبت به سایر کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی برخوردار است؛ به گونه‌ای که در ۴ درس که شامل درس‌های سوم، دهم، دوازدهم و پانزدهم می‌باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی ۲، ۲، ۳ و ۳ تصویر به جنس مذکر بیشتر توجه شده است. در ۴ درس که شامل درس‌های ششم، هفتم، شانزدهم و نیاپیش می‌باشد با مقدار فراوانی یکسان ۱ تصویر به جنس مونث بیشتر توجه شده است.

درس یک و هفده این کتاب، تنها دروسی می‌باشند که در آن‌ها میزان توجه به هر دو جنس یکسان و مقدار فراوانی آن‌ها برابر ۱ تصویر است. تصاویر مربوط به هر دو جنس که در تعامل با هم هستند در درس ۵ کتاب مشاهده می‌شود ولی برخلاف سایر کتاب‌های فارسی

ابتدایی از درصد بالایی برخوردار است. اما در این بین دروسی پیدا می‌شوند که از اشخاص جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده نشده است و شامل درس‌های دوم، چهارم، پنجم، هشتم، نهم، یازدهم و چهاردهم می‌باشد. به طور کلی از ۲۴ تصویر مرتبط با موضوع پژوهش در کتاب، در ۱۱ تصویر فقط به جنس مذکر، در ۸ تصویر فقط به جنس مونث و تنها در ۵ تصویر به هر دو جنس که در تعامل با هم هستند، توجه شده است که به ترتیب، ۴۵.۸۳٪، ۳۳.۳۳٪ و ۲۰.۸۴٪ از کل تصاویر این کتاب را به خود اختصاص داده‌اند. با توجه به داده‌های جدول ۴ می‌توان گفت که کتاب فارسی چهارم ابتدایی جهت استفاده از هر دو جنس مذکر و مونث در تصاویر خود، آن‌ها را به میزان تقریباً مساوی مورد توجه قرار داده است اما همچنان از لحاظ فراوانی و درصد، تصاویر گروه مذکر بیشتر از گروه دیگر است.

جدول ۵- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب فارسی پنجم

جنسیت / درس	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	۰	۰	۰	۰	۰	۰
دو	۰	۰	۰	۰	۰	۰
سه	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
چهار	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
پنج	۰	۰	۰	۰	۰	۰
شش	۰	۰	۰	۰	۰	۰
هفت	۰	۰	۰	۰	۰	۰
هشت	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
نه	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
ده	۰	۰	۰	۰	۰	۰
یازده	۰	۰	۰	۰	۰	۰
دوازده	۲	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
سیزده	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
چهارده	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
پانزده	۳	۷۵	۱	۲۵	۰	۰
شانزده	۱	۵۰	۱	۵۰	۰	۰
هفده	۰	۰	۱	۱۰۰	۰	۰
نیایش	۰	۰	۰	۰	۰	۰
مجموع	۱۲	۸۰	۳	۲۰	۰	۰

بررسی‌های انجام شده و نتایج حاصل از جدول ۵، نشان می‌دهد که کتاب فارسی پنجم ابتدایی نیز وضعیت شدیداً نامتعادلی در استفاده از هر دو جنس در تصاویر دارد؛ به گونه‌ای که در ۸ درس این کتاب که شامل درس‌های سوم، چهارم، هشتم، نهم، دوازدهم، سیزدهم، چهاردهم و پانزدهم می‌باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی ۱، ۱، ۱، ۱، ۱، ۲، ۱ و ۳ تصویر به جنس مذکر بیشتر از جنس مونث توجه شده است و تنها در درس هفدهم کتاب با مقدار فراوانی ۱ تصویر میزان توجه به جنس مونث بیشتر از جنس مذکر است. توجه برابر به هر دو جنس نیز تنها در درس شانزدهم کتاب صورت گرفته است و مقدار فراوانی تصاویر مربوط به هر یک از جنس‌های مذکر و مونث در آن برابر ۱ تصویر می‌باشد. همچنین در درس‌های اول، دوم، پنجم، ششم، هفتم، دهم، یازدهم و نیایش هیچ تصویری که در آن از جنس مذکر یا مونث جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده باشد، وجود ندارد. به طور کلی از ۱۵ تصویر مرتبط با موضوع پژوهش در کتاب فارسی پنجم، ۱۲ تصویر مربوط به جنس مذکر و ۳ تصویر مربوط به جنس مونث می‌باشد که به ترتیب ۸۰٪ و ۲۰٪ از تصاویر این کتاب را شامل می‌شوند، همچنین در این کتاب هیچ تصویری که در آن از هر دو

جنس مذکر و مونث که در کنار هم و در تعامل با هم جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده باشد، وجود ندارد. طبق داده‌های به دست آمده از جدول ۵ می‌توان گفت که توجه تصاویر کتاب فارسی پنجم ابتدایی با اختلاف فراوان بر روی جنس مذکر می‌باشد. جدول ۶- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب فارسی ششم

جنسیت	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
دو	۱	۵۰	۱	۵۰	۰	۰
سه	۰	۰	۰	۰	۰	۰
چهار	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
پنج	۳	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
شش	۰	۰	۰	۰	۲	۱۰۰
هفت	۰	۰	۰	۰	۰	۰
هشت	۰	۰	۰	۰	۰	۰
نه	۰	۰	۰	۰	۰	۰
ده	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
یازده	۰	۰	۰	۰	۰	۰
دوازده	۰	۰	۰	۰	۰	۰
سیزده	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
چهارده	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
پانزده	۰	۰	۰	۰	۰	۰
شانزده	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
هفده	۲	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
نیایش	۰	۰	۰	۰	۱	۱۰۰
مجموع	۱۲	۷۵	۱	۶.۲۵	۳	۱۸.۷۵

بررسی‌های انجام شده و نتایج حاصل از جدول ۶، نشان می‌دهد که کتاب فارسی ششم ابتدایی نیز مانند برخی کتاب‌های قبلی فارسی ابتدایی، وضعیت نامتعادلی در استفاده از هر دو جنس در تصاویر کتاب دارند؛ به‌گونه‌ای که در ۸ درس که شامل درس‌های اول، چهارم، پنجم، دهم، سیزدهم، چهاردهم، شانزدهم و هفدهم می‌باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی ۱، ۱، ۱، ۱، ۱، ۱ و ۲ تصویر به جنس مذکر بیشتر توجه شده است. در ادامه بررسی‌ها مشخص شد که تنها در درس دوم کتاب به فراوانی ۱ تصویر مونث وجود دارد که آن نیز با فراوانی تصویر مذکر در همان درس برابر است.

توجه برابر به هر دو جنس نیز تنها در همان درس دوم این کتاب صورت گرفته است و مقدار فراوانی تصاویر مربوط به هر یک از جنس‌های مذکر و مونث برابر ۱ تصویر می‌باشد. همچنین در درس‌های سوم، هفتم، هشتم، نهم، یازدهم، دوازدهم و پانزدهم هیچ تصویری که در آن از جنس مذکر یا مونث جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده باشد، وجود ندارد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که تنها در درس ششم و نیایش تصاویری به ترتیب با فراوانی ۲ و ۱ وجود دارند که در آن جنسیت مذکر و مونث باهم در تعامل و در حال انجام فعالیتی هستند.

به طور کلی از ۱۶ تصویر مرتبط با موضوع پژوهش در کتاب فارسی ششم، ۱۲ تصویر مربوط به جنس مذکر و ۱ تصویر مربوط به جنس مونث و ۳ تصویر مربوط به تصویر مذکر و مونث که باهم در تعامل هستند می‌باشد که به ترتیب ۷۵٪، ۶.۲۵٪ و ۱۸.۷۵٪ از تصاویر را شامل می‌شوند. داده‌های به دست آمده از جدول ۶ نشان می‌دهد که توجه تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی نیز با اختلاف فراوان بر روی جنس مذکر می‌باشد.

در یک جمع‌بندی کلی از داده‌های به دست آمده از جدول‌ها مشخص شد که در شش کتاب فارسی دوره ابتدایی، از ۶۵۲ تصویر که از اشخاص جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده است، ۳۶۵ تصویر مربوط به جنس مذکر، ۲۱۰ تصویر مربوط به جنس مونث و تنها در ۷۷ تصویر به هر دو جنس که در تعامل با هم هستند، توجه شده است که به ترتیب ۵۵.۹۸٪، ۳۲.۲۰٪ و ۱۱.۸۲٪ از کل این تصاویر را شامل می‌شوند.

جدول ۷- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کل شش کتاب نگارش ابتدایی

جنسیت	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
اول	۱۹	۷۰.۳۷	۶	۲۲.۲۲	۲	۷.۴۱
دوم	۴	۵۷.۱۵	۱	۱۴.۲۸	۲	۲۸.۵۷
سوم	۱۱	۶۴.۷۱	۵	۲۹.۴۱	۱	۵.۸۸
چهارم	۴	۴۰	۳	۳۰	۳	۳۰
پنجم	۶	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
ششم	۳	۶۰	۲	۴۰	۰	۰
مجموع	۴۷	۶۵.۲۸	۱۷	۲۳.۶۱	۸	۱۱.۱۱

بررسی‌های انجام شده و نتایج حاصل از جدول ۷، نشان می‌دهد که در شش کتاب نگارش فارسی دوره ابتدایی نیز مانند برخی کتاب‌های قبلی فارسی ابتدایی، وضعیت نامتعادلی در استفاده از هر دو جنس در تصاویر کتاب دارند؛ به‌گونه‌ای که در ۴ پایه که شامل پایه‌های اول، دوم، سوم و پنجم می‌باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی ۱۹، ۴، ۱۱ و ۶ تصویر به جنس مذکر نسبت به جنس مونث توجه فاحشی شده است. در ادامه بررسی‌ها مشخص شد که پایه‌های اول و سوم این کتاب، از لحاظ فراوانی تصاویر جنس مونث با مقدار ۶ و ۵ تصویر نسبت به سایر دروس برتر هستند.

در پایه پنجم هیچ تصویری که در آن از جنس مونث جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده باشد، وجود ندارد و کلیه تصاویر مربوط به جنس مذکر است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در کتاب‌های نگارش فارسی پایه‌های اول تا چهارم ابتدایی تصاویری به ترتیب با فراوانی ۲، ۲، ۱ و ۳ تصویر وجود دارند که در آن جنسیت مذکر و مونث باهم در تعامل و در حال انجام فعالیت هستند.

در یک جمع‌بندی کلی دیگر از داده‌های به دست آمده از جدول ۷ مشخص شد که در شش کتاب نگارش فارسی دوره ابتدایی، از ۷۲ تصویری که از اشخاص جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده است، ۴۷ تصویر مربوط به جنس مذکر، ۱۷ تصویر مربوط به جنس مونث و تنها در ۸ تصویر به هر دو جنس که در تعامل با هم هستند، توجه شده است که به ترتیب ۶۵.۲۸٪، ۲۳.۶۱٪ و ۱۱.۱۱٪ از کل این تصاویر را شامل می‌شوند.

نتیجه‌گیری

همانطور که گفته شد هدف از این پژوهش تحلیل محتوای توصیفی تصاویر کتاب‌های درسی فارسی و نگارش دوره ابتدایی از منظر میزان توجه به بعد جنسیتی بود و بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که غالب توجه تصاویر شش کتاب فارسی و نگارش دوره ابتدایی بر روی جنس مذکر می‌باشد که این موضوع نوعی تبعیض جنسیتی به حساب می‌آید. در پاسخ به سوال اول پژوهش که آیا در تصاویر کتاب‌های فارسی و نگارش ابتدایی تبعیض جنسیتی وجود دارد یا نه، به این معنا که به جنس مذکر و مونث به یک اندازه توجه می‌شود یا یکی بر دیگری ارجحیت دارد، با توجه به بررسی‌های صورت گرفته مشخص شد که در تصاویر اکثر کتاب‌های فارسی و نگارش مقطع ابتدایی تبعیض جنسیتی به نفع جنس مذکر وجود دارد به عبارت دیگر در تصاویر اکثر این کتاب‌ها از جنس مذکر بیشتر از جنس مونث استفاده شده است و تنها در برخی کتاب‌ها استفاده از جنس مونث بیشتر از جنس مذکر می‌باشد. نتایج تبعیض جنسیتی بین فراگیران دختر و پسر در آینده مشکلاتی را به وجود خواهد آورد که در حله اول خود شخص، در مراحل بعدی خانواده‌اش و در نهایت امر گریبانگیر جامعه خواهد شد. در پاسخ به سوال دوم که آیا دو جنس مذکر و مونث از یکدیگر تفکیک شده‌اند یا در تعامل با هم هستند، می‌توان گفت با

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

توجه به اینکه تعداد تصاویر مربوط به حضور هر دو جنس در کنار هم و در تعامل با هم، در همه کتاب‌های فارسی و نگارش دوره ابتدایی نسبتاً پایین و یا گاهی صفر است پس می‌توان نتیجه گرفت که دو جنس مذکر و مونث تقریباً از یکدیگر تفکیک شده‌اند.

منابع

- [۱]. محمد نوریان، ۱۳۹۶. راهنمای عملی تحلیل محتوای کمی و کیفی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی. تهران: انتشارات شورا.
- [۲]. علی شریعتمداری، ۱۳۸۴. جامعه و تعلیم و تربیت. چاپ بیست و یکم، تهران: امیرکبیر.
- [۳]. علی روحانی؛ ته‌مینۀ آذری و فاطمه معافیان، ۱۳۹۲. ارزیابی تصاویر کتاب‌های زبان انگلیسی دوره متوسطه ایران از منظر کارکرد و تبعیض‌های جنسیتی. همایش پژوهش‌های زبان شناختی در زبان‌های خارجی.
- [۴]. سیف‌الله سیف‌اللهی و مریم ابراهیمی، ۱۳۸۷. جنس پرستی در برنامه آموزشی و کتاب‌های درسی مدارس در آموزش و پرورش و تاثیر آن بر اجتماعی شدن افراد در ایران. مجله جامعه‌شناسی معاصر.
- [۵]. طاهره جاویدی کلاته جعفر آبادی؛ صدیقه معدنی و بی‌بی‌زهرا رضوی، ۱۳۹۰. نظریه‌ی یادگیری شناختی بندورا و دلالت‌های تربیتی آن. اولین همایش ملی یافته‌های علوم شناختی در تعلیم و تربیت، مشهد.
- [۶]. عبدالمحمد طاهری؛ نجف طهماسبی پور و معصومه صادقی، ۱۳۹۵. مقایسه‌ی حیطه‌ی شناختی بلوم با آزمون تیمز ۲۰۱۱ در کتاب علوم تجربی پایه سوم راهنمایی سال ۹۰-۸۹. نشریه‌ی علمی پژوهشی فناوری آموزش، ۳، ۱.
- [۷]. احمد عابدی و سیدحمیدرضا عریضی‌سامانی، ۱۳۸۲. تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر حسب سازه‌انگیزه پیشرفت. نوآوری‌های آموزشی، ۵، ۵۴-۲۹.
- [۸]. سیدحکیم فاضلی‌نژاد؛ حسین ظهیری؛ احمد کریمی‌فرد؛ محمد خاکی‌زاده و احمد فرامرزی‌زاده، ۱۳۹۵. تحلیل محتوای کتاب فارسی ششم ابتدایی بر اساس تکنیک ویلیام رومی و طبقه‌بندی بلوم. سومین کنفرانس روان‌شناسی، علوم تربیتی و سبک زندگی با رویکرد بین‌المللی. تربت حیدریه، دانشگاه تربت حیدریه.
- [۹]. کیم برلی ای نئوندورف، ۱۳۹۵. راهنمای تحلیل محتوا، ترجمه حامد بخشی و وجیهه جلائیان بخشنده. چاپ اول، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.
- [۱۰]. زهرا رستمی؛ زهرا زبانی و فاطمه جعفری کلپیر، ۱۳۹۹. تحلیل محتوای توصیفی کتاب ریاضی چهارم ابتدایی از منظر ظاهری و تصاویر، هشتمین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، مشاوره و علوم تربیتی، تبریز.
- [۱۱]. امید گُر و معین قورچائی، ۱۳۹۹. تحلیل محتوای توصیفی تصاویر تمام کتاب‌های درسی علوم دوره ابتدایی از منظر میزان توجه به بعد جنسیتی، هفدهمین همایش انجمن مطالعات برنامه درسی ایران، تهران.
- [۱۲]. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۴۰۲. فارسی اول تا ششم دبستان. تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
- [۱۳]. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۴۰۲. نگارش اول تا ششم دبستان. تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.